

УДК 94: 328.123](477)“1990/1991”(092)

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ОПОЗИЦІЇ У ВЕРХОВНІЙ РАДІ УКРАЇНИ 12 (І) СКЛИКАННЯ

Ігор ПІДКОВА

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра новітньої історії України імені М. Грушевського,
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна

У статті проведено квантативне і квалітативне дослідження Народної Ради – опозиційного депутатського об’єднання у Верховній Раді Української РСР XII скликання, встановлено кількісний склад демократичної парламентської коаліції, охарактеризовано якісне представництво демократичного корпусу у Верховній Раді, з’ясовано організаційну структуру некомуністичної меншості та встановлено хід політичної й партійної структуризації опозиційного парламентського блоку. Створюючи колективний соціально-політичний портрет парламентської опозиції у Верховній Раді України, автор здійснив синхронний порівняльний аналіз депутатського складу обох парламентських блоків – Народної Ради та її політичних опонентів – провладної групи “За радянську суверенну Україну”, спробував простежити кореляційну залежність між соціальною і регіональною приналежністю депутатів обох парламентських груп та їх політичною позицією у парламенті.

Ключові слова: Верховна Рада Української РСР, Народна Рада, компартійна більшість, “За радянську суверенну Україну”, парламентаризм, структуризація, колективна біографія.

Важливим етапом на шляху демонтажу радянської тоталітарної системи й розвитку українського парламентаризму стала діяльність Верховної Ради України XII (І) скликання. Ключову роль у процесах політичної трансформації в Українській РСР відіграла парламентська опозиція у Верховній Раді, яка упродовж 1990–1991 років послідовно і системно на парламентському та позапарламентському рівнях сприяла демократизації українського суспільства й становленню національної державності.

Для характеристики парламентської діяльності народних депутатів, зокрема членів Народної Ради, важливим є встановлення їхньої соціальної, національної, регіональної й партійної приналежності. За вказаними параметрами, а також за освітнім і фаховим рівнем, досвідом професійної, громадської і політичної діяльності парламентарів можна, з одного боку, судити про компетентність верховного органу влади держави і здатність його складу до формування законодавчо-правової бази в певних історичних умовах, з іншого, спробувати проаналізувати мотиви і закономірності прийняття рішень учас-

никами законотворчого процесу, спрогнозувати особливості політичної поведінки депутатів у вирішенні конкретних завдань, їх схильність до компромісів з опонентами задля досягнення політичного результату.

Соціальний, національний, регіональний і партійний склад Народної Ради досліджувався із застосуванням методики просопографії (створення спільної колективної біографії), що полягає у виявленні характерних рис певних груп людей на підставі комплексної бази їхніх індивідуальних біографічних даних. Створення колективної біографії Народної Ради відбувалося одночасно з укладенням баз даних членів комуністичної парламентської більшості – депутатський блок “За радянську суверенну Україну” (далі – ЗРСУ). Паралельне формування і аналіз біографічних даних учасників двох коаліційних об’єднань дало змогу співставити соціально-партійну структуру протиборчих парламентських груп, виявити закономірності їх парламентської діяльності відповідно до соціальних, регіональних, партійних та ін. параметрів.

Одним із найскладніших завдань під час формування бази даних було визначення персонального складу Народної Ради, оскільки в опозиційній коаліції депутатів не існувало фіксованого членства. Загалом у літературі чисельність Народної Ради визначається в кількості 110–130 осіб¹.

Для встановлення особового складу Народної Ради, на підставі якого проводився аналіз, за основу було взято опублікований, на момент створення Народної Ради, список членів демократичного депутатського блоку із пізнішими офіційними уточненнями і доповненнями². Поява оновлених списків членів Народної Ради відображала динаміку змін у складі парламентської меншості в різні періоди її діяльності, що, у свою чергу, віддзеркалювало переломні моменти в політичних процесах. Найістотніші персональні трансформації в коаліційному об’єднанні відбулися впродовж першої парламентської сесії (до 02.09.1990 р., коли в Народній Раді припинили членство 12 осіб, а натомість в її засіданнях почали брати участь 9 осіб). Отже, сумарні варіації у кількісному складі Народної Ради склали не більше 3–5 осіб, що в цілому дає можливість визначити її стабільний кількісний склад у 123–128 депутатів і дозволяє звести результати аналізу до статистичної похибки.

Для проведення квалітативного аналізу взято біографи 128 народних депутатів. Встановлення соціального портрету Народної Ради проводилося за такими параметрами: рік народження, місце народження (держава, республіка, населений пункт – село, місто), національність, соціальне походження, освіта (середня і вища, декілька вищих), наявність вченого ступеня, професійна діяль-

¹ Володимир Баран, *Україна: новітня історія (1945–1991 рр.)* (Львів: Національна академія наук України. Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича, 2003); Олексій Гарань, *Убити дракона. З історії Руху та нових партій України* (Київ: “Либідь”, 1993); Ярослав Грицак *Нарис історії України. Формування модерної нації ХІХ–ХХ століття* (Київ: “Генеза”, 1996); Ігор Юхновський, *Україна – незалежна держава* (Львів: Західний науковий центр АН України, 1994) та ін.

² “Народна Рада в парламенті України,” *Літературна Україна*, 14 червня 1990, 2.

ність, партійна приналежність діяча Народної Ради. Крім того, у міру наявності даних, аналізуються участь у національному та демократичному русі. Фіксована верхня межа для визначення віку та соціального статусу депутатів – момент обрання народним депутатом Української РСР (березень 1990 р.).

Абсолютна більшість народних депутатів – членів Народної Ради – народилися в Українській РСР (97 осіб). Ще 17 депутатів походили з українських земель, які до вересня 1939 р. перебували у складі Польської держави. Вихідцями з інших республік СРСР були 14 народних депутатів, із них найбільше – з Росії (10 осіб), двоє – з Грузії, по одному – з Білорусії та Молдавії. 64% народодорадівців народилися в населених пунктах сільського типу (хутір, село, селище), решта – у містах. Найстаршим депутатом у Верховній Раді став голова Народної Ради Ігор Юхновський, якому на момент обрання народним депутатом виповнилося 65 років, наймолодшим членом Народної Ради став 25-річний Сергій Колесник. Середній вік депутатів-народодорадівців становив 44 роки. Абсолютну більшість складу Народної Ради, як і всієї Верховної Ради, склали чоловіки (97,1%). Українське жіноцтво в парламенті репрезентувало 13 депутаток, причому шестеро з них увійшли до складу опозиційного об'єднання, четверо приєдналися до провладної фракції, а решта зберігали статус “незалежних”.

За соціальним походженням найбільше депутатів Народної Ради належали до селянських родин – 42%. Вихідці з сімей робітників склали 25%, а з родин службовців – 30,5% (близько 2,5% депутатів походили зі змішаних родин). Порівняння соціального походження депутатів із обох депутатських груп свідчить, що в селянських сім'ях народилася рівновелика частка депутатів (42% – Народна Рада і 40,25% – група ЗРСУ). Однак, дещо різниться чисельність вихідців із родин службовців (30,5% – Народна Рада і 21,75% – ЗРСУ) і найбільше із родин робітників (25% – Народна Рада і 38% – ЗРСУ). Найімовірнішою причиною такої розбіжності в останніх показниках є те, що значна частина депутатів групи ЗРСУ походила з індустріальних східних і південних регіонів республіки, де більшість населення становили представники робітничих професій.

За національною приналежністю склад і демократичної меншості, й ком-партійної більшості назагал відповідав відсотковому співвідношенню чисельності національних груп у республіці. Так, українці в Народній Раді склали 84%, росіяни – 12,5%, а в ЗРСУ відповідно 74,5%, і 25%. Кількість представників інших національностей (білоруси, євреї та ін.) в обох групах співпадала. Значніша частка українців у складі Народної Ради зумовлена національним складом тих регіонів, зокрема, західного і центрального, звідки походила більшість депутатів-народодорадівців.

Освітній рівень депутатів Народної Ради був високим, оскільки 97% із них закінчили вищі навчальні заклади. Що стосується напрямів освіти, то вста-

новлено, що абсолютна більшість народорадівців здобула технічну, або гуманітарну освіту, причому у цьому параметрі прослідковується цілковитий паритет із мінімальною перевагою випускників гуманітарних факультетів – 37% і 38,3% відповідно. Однакова кількість депутатів (по 10) набули медичні та юридичні спеціальності. Найбільше народорадівців закінчили університети (45,3%), серед яких Львівський (25 осіб), Київський (14 осіб), Харківський (5 осіб), Одеський (5 осіб) та ін. Вищу технічну освіту депутати здобували у політехнічних (20 осіб) і галузевих (16 осіб) технічних вузах Львова, Кисва, Харкова, Донецька та ін. міст. Вищі початкові заклади поза межами республіки (усі в РФ) закінчили 8 осіб.

Співставлення освітніх рівнів членів Народної Ради та групи ЗРСУ дають такі результати: вищу освіту здобуло практично однакове число депутатів від опозиції і парламентської більшості – 97% і 94%. Рівні кількісні показники простежуються у двох депутатських групах за напрямками медико-природничої (10 і 8 осіб відповідно) і юридичної (10 і 9 осіб), відносно рівні – за економічною (7,8% і 9,5% – відсотково від загальної кількості депутатів) і технічною (37% і 41%) освітами. Різко відрізняються показники за гуманітарним і сільськогосподарським напрямками освіти. У гуманітарній сфері освіти здобули 38,3% членів Народної Ради і лише 8,2% членів більшості, зате 55 депутатів провладної фракції мали вищу аграрну освіту і лише один депутат Народної Ради навчався в сільськогосподарському виші (Микола Мельник). Таке співвідношення між депутатами-народорадівцями і провладними депутатами за освітніми напрямками може свідчити лише про те, що значна частина депутатів ЗРСУ були представниками колгоспно-радгоспної номенклатури й обирались у сільських виборчих округах, де значно легше було задіяти адміністративний ресурс, і де вплив опозиційних сил був мінімальний. Про повну підконтрольність владі депутатів-військовиків свідчило те, що серед членів парламенту всі 8 осіб, що мали профільну військову освіту увійшли до консервативно-комуністичної більшості, а серед опозиціонерів лише Генріх Алтунян здобув спеціальність “інженера-радіоелектроніка” у вищому військовому училищі, однак на момент обрання не працював у військовій сфері.

Установлено, що низка депутатів із меншості та більшості мала дві, а то й три вищі освіти. Якщо серед депутатів Народної Ради таких виявилось 17 осіб (Дмитро Захарчук навчався в трьох ВНЗ), то в групі ЗРСУ їх було аж 73 особи. Правда, для абсолютної більшості з них (60 осіб) другою вищою освітою стало навчання у Вищій партійній школі при Центральному комітеті КПУ або Академії суспільних наук при ЦК КПРС у Москві (із депутатів-народорадівців лише одна особа мала вищу партійну освіту, решта здобували її за новими спеціальностями, зокрема, педагог, економіст тощо). Тобто, значна частина депутатів-“більшовиків” прийшли в парламент професійними пропагандистами, принаймні за освітою, підготованими до ідеологічної боротьби

з потенційним політичним опонентом. Однак, про рівень їхньої фахової підготовки, і як результат, про вміння полемізувати з політичними опонентами досить відверто висловився народний депутат, завідувач відділу науки і навчальних закладів ЦК КПУ Микола Шульга: “Серед депутатів чимало випускників ВПШ, Академії суспільних наук при ЦК КПРС. Але їхні дипломи – це фікція, вони неспроможні вести кваліфіковану дискусію”³.

Наукові звання та ступені й серед опозиційних депутатів, і депутатської більшості здобула приблизно однакова кількість осіб. У Народній Раді було 24 кандидати наук (у групі ЗРСУ – 17), 5 докторів наук (у групі ЗРСУ – 6). На момент початку депутатської діяльності лідер Народної Ради – І. Юхновський та депутат-народодорадівець Михайло Голубець вже були дійсними членами АН УРСР [див. *Табл. 1*].

Таблиця 1

**Порівняльний аналіз біографічних даних депутатів-членів Народної Ради
і групи “За радянську суверенну Україну”**

За місцем народження:	НРада		ЗРСУ	
народилися за межами УРСР	16	12,5%	39	17 %
у селі	82	64 %	177	75 %
у місті	46	36 %	54	25 %
За соціальним походженням:				
зі службовців	39 (3 із військ.)	30,5%	52 (9 із військ.)	21,75 %
із робітників	32	25 %	91	38,0 %
із селян	54	42 %	96	40,25 %
змішане	3	2,5 %	—	—
За національністю:				
українців	108	84 %	172	74,5%
росіян	16	12,5%	52	25%
білорусів	2	1,6%	2	0,1%
євреїв	1	0,8%	4	0,35%
німців	—	—	1	0,05%
вірменів	1	0,8%	—	—

³ Микола Шульга, “Інтерв’ю голови комісії Верховної Ради Української РСР з питань державного суверенітету, міжреспубліканських і міжнаціональних відносин,” *Вітчизна*, 1991, 3, 128–129.

За рівнем освіти:				
вища освіта	124	97%	223	94%
н/вища освіта	—	—	2	0,85%
середня спец. освіта	3	2,3%	6	2,1%
середня освіта	1	0,7%	8	3%
дві вищі освіти	16	12,5%	71	31%
три вищі освіти	3	2,35%	3	1,25%
За напрямом освіти:				
технічна	47	37,5%	95	41%
природнича	10	7,8%	8	3,5%
гуманітарна	49	38,3%	19	8,2%
юридична	10	7,8%	9	3,9%
економічна	10	7,8%	22	9,5%
с/г освіта	1	0,75%	55	24%
богословська	—	—	1	0,4%
військова	1	0,75%	8	3,5%
За вченими ступенями:				
кандидати наук	24	18,75%	17	7,35%
доктори наук	5	4%	6	2,6%
академіки	2	0,85%	2	0,85%
Всього	31	23,5%	25	10,8%

Жоден член Народної Ради не був депутатом Верховної Ради попереднього (XI) скликання, тобто, не мав досвіду роботи у вищих представницьких органах влади. Депутатом місцевих Рад попередніх скликань був голова Львівського виконкому Богдан Котик. Два народних депутати – Володимир Яворівський і Дмитро Павличко 1989 році були обрані народними депутатами СРСР. У певному сенсі професійними політиками були депутати-дисиденти, які за свої політичні переконання і опір комуністичному режимові заплатили роками ув'язнення. Всього у складі Народної Ради було 10 політв'язнів, найбільший “тюремний стаж” з яких мав Левко Лук'яненко – 28 років.

У регіональному відношенні до Народної Ради увійшли представники майже всіх адміністративних одиниць Української РСР [див. Табл. 2] окрім, Луганської, Миколаївської (згодом до Народної Ради увійшов Анатолій Кінах), Одеської, Чернівецької областей та м. Севастополя). Найбільше пред-

ставництво в Народній Раді мала Галичина. У повному складі до опозиційного блоку приєдналися депутатська група Львівської області, не увійшов лише один депутат від Івано-Франківщини і два депутати від Тернопільської області. Єдиним депутатом від трьох галицьких областей, який вступив до складу комуністичної більшості у парламенті, став Михайло Мацялко, обраний у Крем'янецькому р-ні Тернопільщини. Особливості історико-політичного розвитку цього краю (до 1914 року входив до складу Російської імперії) у порівнянні з іншими частинами Галичини не могли не вплинути на рівень політичної свідомості місцевого населення, а отже, і не позначитися на його виборчих перевагах. Тож обрання провладно зорієнтованого кандидата корелювало із подібною ситуацією, зокрема, на сусідній Хмельниччині, де вісім народних обранців увійшли до більшості, і лише двоє до Народної Ради. Загалом галицьке представництво в Народній Раді складало 43 народних обранці, приблизно 33% особового складу опозиційного блоку. До демократичної меншості приєдналася понад половина народних обранців від Волині (67%) і Рівенщини (51%) – регіонів, де опозиційний табір у ході виборів мав значну підтримку. Активна виборча позиція демократичних сил у Києві сприяла обранню до Верховної Ради практично всіх кандидатів, яких підтримував Демблок (18 мандатів із 22 можливих – 82%), котрі, своєю чергою, поповнили ряди парламентської опозиції. Слід відзначити, важливу роль суб'єктивного фактора в перебігу виборів. Виборча активність громадсько-політичних організацій, які входили до передвиборчого об'єднання демократичних сил – Демократичного боку України (НРУ, Товариство української мови імені Т. Шевченка, Товариство “Меморіал”) радикально вплинула на результативність виборчої кампанії кандидатів від народної опозиції, зокрема, у тих регіонах республіки, де опозиція мула масовішою, організованішою й наступально провела виборчу кампанію [див. *Табл. 2*].

Таблиця 2

Пообласне представництво у Верховній Раді України XII скликання

Адміністративно-територіальна одиниця (область)	Загальна кількість депутатів	Члени Народної Ради	Члени ЗРСУ	Незалежні
Вінницька	17	3	10	4
Волинська	9	6	2	1
Дніпропетровська	34	7	21	6
Донецька	45	10	22	13
Житомирська	14	3	11	-
Закарпатська	11	1	2	8

Запорізька	18	3	10	5
Ів.-Франківська	12	11	1	–
м. Київ	22	18	2	2
Київська	17	3	14	-
Кіровоградська	11	3	5	3
Кримська	22	1	18	3
Луганська	25	–	20	5
Львівська	24	24	–	–
Миколаївська	11	–	9	2
Одеська	23	–	17	6
Полтавська	16	2	10	4
Рівенська	10	5	1	4
м. Севастополь	1	–	1	–
Сумська	13	2	8	3
Тернопільська	10	8	1	1
Харківська	28	11	15	2
Херсонська	10	2	6	2
Хмельницька	13	2	8	3
Черкаська	14	1	12	1
Чернівецька	8	–	5	3
Чернігівська	13	2	10	1
Всього	450	128	239	83

Істотне посилення опозиційного депутатського корпусу в парламенті відбулося завдяки приєднання до Народної Ради великої групи депутатів, які репрезентували демократичні сили південного сходу республіки. Зокрема, у Народну Раду практично в повному складі увійшла парламентська група “Демократична платформа КПУ” (37 народних депутатів), більшість якої становили депутати зі східних і південних областей республіки – Харківської, Дніпропетровської, Запорізької, Чернігівської, Сумської, Донецької (27 депутатів). Представляючи загальнодемократичне крило опозиційного табору, вони відстоювали ідею формування єдиної парламентської опозиції, хоча в складі Народної Ради створили автономну структуру. Частина народорадівців, депутати від Донецької і Запорізької областей, позиціонували себе як

делегати робітничого руху (Володимир Ясинський, Олександр Чародєєв). Загалом, регіональне представництво в Народній Раді можна відобразити так: Західний регіон – 55 депутатів, Центральний – 11, Північний (з Києвом) – 26, Південний – 13, Східний – 23 [див. *Табл. 3*].

Таблиця 3

Склад депутатів-членів Народної Ради за регіонами України

Місто, регіон	Кількість депутатів
КИЇВ	18
ЗАХІД	55
Західний (Львів, Тернопіль, Ів.-Франківськ)	43
Південно-Західний (Чернівці, Закарпаття)	1
Північно-Західний (Волинь, Рівне)	11
ЦЕНТР-ПІВНІЧ (без Києва)	19
Центральний (Хмельницький, Вінниця, Черкаси, Кіровоград, Полтава)	11
Північний (Київська обл., Житомир, Чернігів)	8
ПІВДЕНЬ	13
Південно-Східний (Дніпропетровськ, Запоріжжя)	10
Південно-Західний (Миколаїв, Херсон, Одеса)	2
Крим	1
СХІД	23
Східний (Донецьк, Луганськ)	10
Північно-Східний (Харків, Суми)	13
Всього	128

Визначити партійну приналежність депутатів на момент створення Народної Ради досить проблематично. Відразу після обрання членами парламенту значна частина народних депутатів припинила членство у КПРС. Встановити точне число депутатів, які залишили ряди КПРС у період між обранням і створенням Народної Ради неможливо – частина депутатів не пригадують, коли вийшли із Компартії (наприклад, М. Голубець), оскільки не писали офіційних заяв, як це

зробили, зокрема, Іван Драч⁴, Д. Павличко⁵, В. Яворівський та ін., а часто просто переставили плати членські внески і позбувалися партійних квитків. Частиною новообраних депутатів-демплоківців було виключено з КПРС за ініціативою партійних органів, зокрема, Сергія Головатого. У наступні місяці процес виходу з рядів КПРС продовжувався, однак, окремі депутати (Валерій Баталов, Галина Васильєва, Микола Дзюба, Сергій Семенець, Сергій Правденко та ін.) залишалися членам Компартії до заборони її діяльності в серпні 1991 р.

На момент обрання народними депутатами 76 майбутніх членів Народної Ради належали до КПРС–КПУ, що складало 60% персонального складу опозиційного об'єднання (загалом на момент обрання 85,1% всіх депутатів Верховної Ради були комуністами)⁶. 41 народний депутат репрезентував “Демократичну платформу КПУ” – внутрішньопартійну ідейно-політичну групу, яка виступала за демократизацію Компартії. Абсолютна більшість демплатформівців увійшла до складу Народної Ради і лише депутати Володимир Севастьянов і Сергій Цеков поповнили ряди більшості, а ще двоє (Євген Васін і Юлій Мазур) увійшли у групу “незалежні”.

Більше половини народорадівців належали до Народного Руху України. І хоча Рух позиціонував себе як громадська інституція, однак, маючи програму діяльності, в якій декларувалися далекосяжні політичні цілі, фактично був громадсько-політичною організацією партійного типу. 75 депутатів-народорадівців (58,5%) належали до НРУ, більша частина з них очолювали керівні органи Руху – від крайових організацій до всеукраїнських структур. Зокрема, Іван Драч був головою НРУ, заступниками голови стали Микола Пороський (голова координаційної Ради Руху), Іван Заяць (голова Ради колегій), Лариса Скорик, Сергій Головатий⁷. Один із найавторитетніших політиків у складі Народної Ради Михайло Горинь очолював Політичну Раду Руху.

Як вже зазначалося, лідером парламентського опозиційного об'єднання став акад. І. Юхновський. Його першим заступником було обрано В. Філенка, заступниками Л. Лук'яненко, Д. Павличка, Олександра Ємця, секретарем Леся Танюка. До складу Народної Ради (із дорадчим голосом) увійшли народні депутати СРСР: Юрій Щербак, Леонтій Сандуляк, Ростислав Братунь, Сергій Рябченко, Володимир Грищук, Іван Вакарчук. Серед членів Народної Ради було 10 політв'язнів: Г. Алтунян, Богдан Горинь, Михайло Горинь, Степан Хмара, Л. Лук'яненко, Ірина Калинець, Богдан Ребрик, Левко Горохівський, В'ячеслав Чорновіл, Олесь Шевченко; свого часу були заарештовані

⁴ Заява І. Драча до парткому Київської організації КПУ 20 березня 1990 р., Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 1, оп. 32, спр. 2767, арк. 72.

⁵ Лист-заява Д. Павличка до парткому Київської організації КПУ 22 березня 1990 р., ЦДАГО України, ф. 1, оп. 32, спр. 2767, арк. 73–74.

⁶ Віталій Бойко, “Кого ми обрали,” *Радянська Україна*, 24 березня 1990, 1.

⁷ Про Другі Всеукраїнські збори Народного Руху України, ЦДАГО України, ф. 1, оп. 32, спр. 2768, арк. 111.

ні за “антирадянщину” Михайло Косів та Іван Макар. 10 осіб були членами Спілки письменників України: Степан Пушик, І. Драч, Віталій Карпенко, Петро Осадчук, Д. Павличко, Л. Танюк, В. Яворівський, Роман Іваничук, Михайло Косів, Роман Лубківський.

Засідання Народної Ради відбувалися у приміщенні Верховної Ради України. У Народній Раді не було формалізованого членства, рішення приймалися більшістю голосів присутніх на засіданні. Частина депутатів висловлювали свою особливу думку, зокрема публічно. Інколи окремі групи об’єднання могли приймати власні рішення й обнародувати їх. Народна Рада не мала офіційного друкованого органу. Періодично з’являлися видання, які були присвячені окремим знаковим подіям у житті республіки, зокрема прийняттю Декларації про державний суверенітет України. Прес-центр Народної Ради очолював Дмитро Паламарчук, який одночасно очолював і прес-центр НРУ.

Поступово діяльність Верховної Ради переформатовувалася на роботу на постійній основі. Із 126 депутатів, які перейшли на постійну роботу до парламенту, 69 депутатів належали до Народної Ради⁸.

Початок діяльності Народної Ради в парламенті співпав у часі зі стартом процесу формування системи багатопартійності в республіці. Депутати-народорадівці взяли активну участь у творенні альтернативних КППС політичних організацій, часто очолювали новостворені партії. Члени Народної Ради брали безпосередню участь в організації та проведенні установчих з’їздів партій, здебільшого очолювали партію, або для них резервувалося місце співголів⁹. Однак, весною–влітку 1990 року процес формування нових партій перебував на початковому етапі й на момент створення Народної Ради засновано лише одну велику альтернативну КППС – Українську республіканську партію, яка і стала першою некомуністичною партійною організацією, що мала парламентське представництво. До парламентської фракції УРП увійшло 13 депутатів, яких очолив голова партії Л. Лук’яненко. Поступово процес формування нових політичних партій набув досить динамічного характеру і вже до кінця 1990 року в Україні заманіфестували своє виникнення щонайменше 15 партій. Половина із них вже на момент утворення стали парламентськими, оскільки їх засновниками виступали народні депутати. Зокрема, власне парламентське представництво мали УРП, Демократична партія України, Об’єднана соціал-демократична партія України, Народна партія України, Соціал-демократична партія України, Партія зелених України, Партія демократичного відродження України. Всі депутати-члени цих партій входили до Народної Ради, де, у випадку достатньої кількості представників, формували партійні фракції. У Народній Раді діяли

⁸ Про прес-конференцію ДемПУ. Інформація ЦК КПУ, ЦДАГО України, ф. 1, оп. 32, спр. 2905, арк. 60.

⁹ Про установчий з’їзд Ліберально–демократичної партії України, ЦДАГО України, ф. 1, оп. 32, спр. 2768, арк. 153.

парламентські групи УРП, ДемПУ, ПДВУ та СДПУ, інші партійні сили мали поодиноких представників. Збереглась у Народній Раді і фракція НРУ – громадсько-політичної організації партійного типу. На позапартійній основі в опозиційному парламентському блоку діяли Радикальна фракція, групи “Незалежність” і “Безпартійні”. Наприкінці 1990 р. завершився процес інституційної реорганізації Народної Ради, яка поступово була переформатована із загальнополітичного опозиційного об’єднання у структурований за партійним принципом парламентський блок, що практично без змін проіснував до грудня 1991 р.

У підсумку можна зазначити, що з початком роботи Верховної Ради УРСР XII скликання у сесійній залі розгорнулися суспільно-політичні процеси, пов’язані з діяльністю першої у радянський період історії України парламентської опозиції. Зіткнувшись із політичним диктатом комуністичної більшості в парламенті, опозиційно налаштовані депутати сформували Демократичний блок. З виникненням організованої парламентської опозиції відбулася політична структуризація парламенту на консервативно-комуністичну більшість, яка оформилась у групу “За радянську суверенну Україну” і демократичну меншість – Народну Раду. Якщо скласти узагальнений портрет депутата-члена Народної Ради на момент створення опозиційного парламентського блоку, то він виглядав би наступним чином: чоловік, вік 44 роки, уродженець села, виходець із селянської (у більшості випадків) або робітничої родини здебільшого західних або центральних областей України, за національністю – українець, освіта гуманітарна або технічна, член КРПС, член громадсько-політичних організацій (зокрема, НРУ, ТУМу), без досвіду участі у виборних органах, обраний до парламенту як представник центральних і західних регіонів республіки, учасник процесів партійної структуризації суспільства. У досліджуваній період Народна Рада становила 30% від загальної кількості кількісного складу Верховної Ради й була удвічі меншою за кількістю від парламентської більшості. Тому, законодаві ініціативи Народної Ради могли бути схвалені лише через пошук й досягнення компромісу з політичними опонентами. Із розвитком політичних процесів у республіці відбулася структуризація Народної Ради, оскільки, фракції, які виникали в її складі мали власне бачення суспільно-політичної ситуації, завдань, цілей і методів дій опозиційних сил у парламенті. Із розгортанням процесу багатопартійності, в якому народорадівці відіграли ключову роль, відбулося переформатування Народної Ради в парламентський блок за партійним принципом.

Особовий склад Народної Ради (і, зрештою, й парламентської більшості) засвідчив, що новообраний парламент перестав формуватися за сформалізованими критеріями соціального представництва, що було характерним для виборчих органів попередніх скликань, а поступово перетворювався у професійний представницький орган. У складі Народної Ради були репрезентовані лідери громадсько-політичних організацій, творчі й ініціативні політики, які в наступний період відіграли провідну роль у суспільно-політичних процесах в Україні.

SOCIO-POLITICAL PORTRAIT OF THE PARLIAMENTARY OPPOSITION IN THE SUPREME COUNCIL OF UKRAINE OF THE 12th (1) CALLING

Ihor PIDKOWA

Ivan Franko National University of Lviv,
Mykhailo Hrushevskiyi Chair of Contemporary History of Ukraine,
1 Universytetska str., 79000, Lviv, Ukraine

In 1990 in the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR was established an oppositional parliamentary bloc – Narodna Rada (People’s Council). The opposition played the key role in political structuring of the parliament, democratization of the entire Ukrainian society and gaining a status of a sovereign state. To analyze the activity of Narodna Rada, study political behaviour of deputies, identify motives of decision-making, the author attempted to create a common biography of the opposition parliamentary bloc. Constant number of Narodna Rada members was 123–128 deputies. Deputies of Narodna Rada were characterized by monoethnicity (75% Ukrainians), homogeneous social origin, high educational level, lack of gender parity (97,5% men), average age group (44 years old) and an absolute absence of parliament work experience. The parliamentary opposition included 10 former political prisoners. More than a half of the Narodna Rada members were representatives of Western Ukraine. Among the representatives of Western region dominated members with national-democratic views. Thus, among parliamentarians from central and eastern Ukraine dominated supporters of reformation current within communist party. Gradually Narodna Rada was structured not only by political but also by party principle. Most members of Narodna Rada joined the new governing bodies of political parties, that were created in 1990–1991.

Key words: Verkhovna Rada, People’s Council, Communist Party majority, “For Soviet sovereign Ukraine”, parliamentarism, collective biography.

Стаття надійшла до редколегії 02.12.2018
Прийнята до друку 10.12.2018